

סוד כוחו של ישראל גלילי

עמוס שיפריס, ישראל גלילי: שומר המסד ונוטה הקו. רמת-אפעל: יד טבנקין, 2010, 668 עמ'

הספר הוא עיבוד של עבודת דוקטור על דרכו המדינית והאידאולוגית של ישראל גלילי. מחברו, עמוס שיפריס, הוא מורה ומחנך בן קיבוץ נען, קיבוצו של גלילי שבו חי עד יומו האחרון. על עטיפת הספר נכתב במפורש כי 'ספר זה איננו ביוגרפיה של ישראל גלילי, ואכן אין בו שום התייחסות לגלילי האדם הפרטי, לא למשפחתו, לא לאורחותיו ולא למעשיו בבית-קיבוצו; הוא עוסק אך ורק בחייו ופעולותיו כדמות פוליטית. הראייה הזאת צרה ומוגבלת ואף לוקה בחסר – אי אפשר להבין דמות ציבורית בלי להתייחס לדמות הפרטית. במקרה של גלילי יש בתחום הפרטי נקודה קשה ואף צורמת לדעתי. בנו הצעיר, יונתן, התאבד בכחורתו, והאירוע הטרגי נזכר בספר באופן אקראי בלבד.¹ הדבר היה בשנת 1963, וכשנה אחר כך התאבד חיים יערי, בנו הצעיר של מאיר יערי, מנהיג מפ"ם. בעקבות שני האירועים הללו עלתה בזירה הציבורית שאלה איומה: האם מקרי הוא שבנים של מנהיגי שתי מפלגות השמאל הצינוני שמו קץ לחייהם?

גלילי היה שנים ארוכות דמות מרכזית במוסדות ובארגונים רבים. הראשון שבהם היה 'הקיבוץ המאוחד'. בראשית שנות השלושים הצטרף נען ל'קיבוץ המאוחד', ובכך נעשה גלילי

עצמו לאיש הקיבוץ-המאוחד' (עמ' 33). יצחק טבנקין, מנהיג התנועה, שהכיר ביכולתו, צירף אותו לחוג מקורביו, ובתוך זמן לא רב נבחר גלילי הצעיר (הוא נולד בשנת 1911) למזכירות והיה לפעיל מרכזי. תמונתו של גלילי, בעל רעמת שער גדולה, יושב בפורומים נכבדים של היישוב עם אישים שהיו מבוגרים ממנו שנות דור הפכה לשגורה.

הארגון השני היה ה'הגנה', שבו היה גלילי פעיל מרכזי כבר בשנות השלושים. שיא פעילותו ב'הגנה' היה בתפקידו כרמ"א (ראש המפקדה הארצית) בשנים 1947-1948. דוד בן-גוריון, שהחזיק אז את תיק הביטחון בהנהלת הסוכנות, מינה אותו לתפקיד האחראי והרגיש אף שגלילי היה חבר במפלגה אופוזיציונית למפא"י.² כמה סיבות הביאו למינוי זה, והמרכזית שבהן הייתה כי ערב מלחמת העצמאות 'היה צורך ברמ"א שיהיה סמכות מקובלת בתוך ההגנה וגם יקבל את סמכותו של בן-גוריון' (עמ' 69). גלילי עצמו מעולם לא נדרש לשאלה מדוע הסכים לקבל את התפקיד. המחבר טוען כי אף 'שהוא לא ערג לקרבתם של בן-גוריון וראשי מפא"י', התפקיד קסם לו, והוא העריך כי יוכל לעבוד עם בן-גוריון למרות היריבות הפוליטית (שם). הוא סיים את תפקידו באקורד צורם: בראשית מאי 1948, ערב הקמת המדינה, הדיח אותו בן-גוריון מהתפקיד. צעד זה נבע מרצונו של בן-גוריון 'להיות לבדו בהכרעות המדיניות הקשורות למהלך המלחמה'³ וכן מהתגברות החשדנות בין השניים מסיבה פוליטית: תפקידו המרכזי של גלילי בהנהגת מפ"ם, שהוקמה בינואר 1948. גלילי נשאר במערכת הביטחון – הוא היה בצוות המצומצם של

¹ גלילי, אל ועל: איגרות ורמזות, אפעל 1990, עמ' 182.

² גלילי היה חבר מרכזי באחדות העבודה, שהוקמה בשנת 1944 על ידי פורשי מפא"י.

³ מתוך מכתבו של גלילי אל טבנקין, 3 במאי 1948, עמ' 79.

1 בעמ' 113 נכתב כי אחרי שקם מאבלו על מות בנו ציין גלילי כי 'קשה הייתה עלי ההתרכזות'. יש לציין כי העובדה שמדובר בהתאבדות צוינה רק במכתב ששלח גלילי אל אורי ברנר, ואף זאת ברמז בלבד. ראו:

בשנת 1954 התפלגה מפ"ם, ומפלגתו של גלילי, 'אחדות העבודה', הוקמה מחדש כמפלגה עצמאית. מבחנה הראשון היה בבחירות לכנסת השלישית, שהתקיימו ביולי 1955 – היא קיבלה עשרה מנדטים, הישג שנתפס כנאה למדי. מנהיגה הרשמי היה טבנקין הקשיש, שהיה אז בן שישים ושמונה, אך מי שהנהיג את המפלגה למעשה היה גלילי, גם בתקופות שבהן לא היה לו תפקיד פורמלי.⁴ הוא נרתע כנראה ממעמד רשמי – מנחם דורמן כתב עליו באותה תקופה: 'גלילי אינו מוכן ליטול את "השלטון" בידיו. הוא אינו חפץ. הוא אינו צמא לסם משכר זה. יש בו משהו מברל כצנלסון'.⁵

מה היה סוד מנהיגותו של גלילי? שיפריס לא עסק בשאלה זו. אורי יזהר טען בספרו עב הכרס על 'אחדות העבודה' כי הוא לא היה פורץ דרך כמו בן-גוריון, אידאולוג כמו טבנקין, מנהיג כריזמטי כמו יצחק בן-אהרן או בעל קסם אישי כמו יגאל אלון. כוחו נבע ממעמדו כ'אדם המרכזי' במפלגה, בזכות יכולתו לגבש קונסנזוס פנימי בין עמדות שונות ולעתים מנוגדות ברמה הטקטית והאסטרטגית ובזכות שיקול הדעת הרחב שלו, שתמיד הביא בחשבון את מכלול הגורמים והלחצים, כדי להימנע במידת האפשר מצעדים ומאמירות שיכלו לסבך את 'אחדות העבודה' ו'הקיבוץ המאוחד' מבחינה פוליטית. הוא ראה את עצמו ממונה על שמירת 'אחדות העבודה', ונחשב ה'איש החכם' של המפלגה, בעל כושר ניתוח מעמיק ויכולת למצוא נוסחה שהכול יוכלו לקבלה, וכל זאת בלי לבקש רווח לעצמו.⁶

ישראל גלילי,
1966
(צילום: משה פרידמן)

בן-גוריון ללא תפקיד מוגדר, ובמשבר 'אלטלנה' פעל כנציגו הישיר של שר הביטחון. בשלהי יולי 1948 הוא פרש וחזר לקיבוצו נען, ואגב כך תרם לשפה העברית מילה חדשה בקבעו באירוניה מרה: 'לא התפטרתי ולא פוטרתי – התפטרתי'. מכל מקום ההדחה הייתה סיפור טראומטי שליווה אותו עד יום מותו. בשנת 1978, אחרי 'המהפך', הוא אמר על כך בריאיון עם העיתונאי ישעיהו בן-פורת: 'ראיתי בזה עלכון לחברות, לאחריות המשותפת... ראיתי בזאת כפיות טובה מצד בן-גוריון... נדהמתי שלא ראה לנכון לדבר איתי פנים אל פנים... ידעתי שבן-גוריון מסוגל ליצור מצבים משבריים וללכת עד הסוף בכדי להשיג מה שהוא רוצה' (עמ' 82).

4 היה חבר גבעת-ברנר, סופר ועורך ומראשי הוצאת 'הקיבוץ המאוחד', ובין היתר ערך את כתבי נתן אלתרמן. 6 א' יזהר, בין חזון לשלטון: מפלגת אחדות-העבודה-פועלי-ציון בתקופת היישוב והמדינה, רמת-אפעל תשס"ה, עמ' 180.

4 התפקיד הבכיר במפלגה היה המזכיר הכללי, ולדוגמה בשנים 1959-1962 מילא ישראל בריהודה תפקיד זה, וגלילי כיהן בתפקיד אחריו. 5 מ' דורמן, מבית ומוחין: יומנים, 1932-1988, א, תל-אביב תשנ"ה, עמ' 268 (6 ביוני 1957). דורמן (1909-1994)

כמעט דבר חוץ מהעובדה שיחסי האמון ביניהם ראשיתם עוד בימים שבהם שירתו יחד ב'הגנה' (עמ' 207).¹¹ ישראל ליאור, מזכירו הצבאי של אשכול, תיאר את מעמדו של גלילי בממשלת אשכול. לדבריו הוא היה 'ראש וראשון ליועצים ולאנשים הקרובים בלשכת ראש הממשלה'. ליאור הדגיש כי במהלך העבודה המשותפת 'עמדתי על חיוניותו ועל תרומתו הרבה לתהליך קבלת ההחלטות של אשכול'. גלילי 'היה גדול בשלושה שטחים': הוא תמיד גילה 'בקיאות בלתי רגילה בחומר. ראיתי שהאיש הזה לומד את החומר על בוריו, על תגיו ופסקיו'; הוא ידע להכין את החומר וידע מראש 'להעריך נכון לאיזו מילה ולאיזה משפט יהיה הד בינלאומי כזה או אחר'; והעיקר – 'גלילי היה אמן הניסוח. העברית שלו הייתה מצוחצחת ומלוטשת. הוא היה אמן של מילים'. ליאור תיאר את יחסיו הקרובים עם ראש הממשלה: 'גלילי נכנס אליו בלי לדפוק בדלת. ואשכול ניצל את המצב עד תום ונועץ בו הרבה מאוד'.¹²

בפברואר 1969 נפטר אשכול, ומאיר נבחרה לתפקיד ראש הממשלה. מעמדו של גלילי בממשלתה לא היה שונה מבעבר. לדברי שיפריס גלילי ומאיר 'היו ידידים ובעלי-ברית פוליטיים שנים רבות לפני שנעשתה לראש הממשלה', ובעקבות הקמת 'המערך' התחזקה הברית בינו לבין מנהיגי מפא"י, כולל מאיר. בימי כהונתה בתפקיד ראש הממשלה הייתה השפעתו עליה בענייני חוץ וביטחון גדולה ביותר. היא סמכה

גלילי היה חבר כנסת שנים רבות, מהכנסת הראשונה ועד השמינית (1949–1977),⁷ אך רק בשנת 1966 הצטרף לממשלת לוי אשכול; קודם לכן העדיף לשלוח לשולחן הממשלה דמויות מרכזיות פחות, כמו משה כרמל.⁸ התנהלותו הייתה דומה מבחינה זו להתנהלות מנהיגי השמאל הציוני טבנקין, יערי ויעקב חזן, שהעדיפו לשלוח לממשלה אחרים ולא לשרת בעצמם כחברי ממשלה, והיא נבעה ככל הנראה מהתכונה שציין דורמן: רתיעה משררה פורמלית ישירה.⁹

הוא כיהן כחבר ממשלה תקופה ארוכה – יותר מאחת-עשרה שנים (מינואר 1966 ועד יוני 1977), בהנהגת שלושה ראשי ממשלות: אשכול, גולדה מאיר ויצחק רבין. במהלך כל התקופה הזאת כיהן כשר בלי תיק. בשנת 1966 מינה אותו אשכול לאחראי להסברה, אך גלילי העדיף שלא לעמוד בראש משרד ביצועי. 'הוא לא דרש תקנים ותקציבים אף על פי שהיה בהם כדי להעניק לו עוצמה פוליטית, אלא החשיב רק את השמירה על היחסים הקרובים והאמון בינו לבין ראש הממשלה' (עמ' 206).

מעמדו בממשלה היה מיוחד. אישים מרכזיים לא מעטים כיהנו כשרים בלי תיק בממשלות ישראל, ובהם מנחם בגין, פנחס ספיר, אריאל שרון, עזר ויצמן ומשה ארנס, אך איש מהם לא השפיע על מדיניות הממשלה כמו גלילי.¹⁰ מדוע רצו ראשי הממשלה את קרבתו וביקשו לשמוע את עצותיו, אף שהיה חבר מפלגה אחרת, 'אחדות העבודה'? על יחסיו עם אשכול לא כתב המחבר

11 בניגוד לדימוי המקובל, אשכול היה מעורב בענייני הביטחון גם לפני שכינה כשר הביטחון: הוא היה חבר המפקדה הארצית של 'ההגנה' וחבר ועדת X, הוועדה שפיקחה על פעולות 'תנועת המרי העברית'.
12 א' הבר, היום תפרוץ מלחמה: זיכרונותיו של תת-אלוף ישראל ליאור, המזכיר הצבאי של ראשי הממשלה לוי אשכול וגולדה מאיר, תל-אביב תשמ"ח, עמ' 119–120.

7 להוציא הכנסת השנייה (1951–1955)
8 משה כרמל (1911–2003) כיהן כשר התחבורה פעמיים, בשנים 1955–1959, 1965–1969.
9 יוהר ציין טעם נוסף לכך: גלילי לא רצה להיות חבר בממשלת בן-גוריון. ראו: יוהר (לעיל, הערה 6), עמ' 180.
10 אולי ספיר השפיע יותר בתפקידו אך הוא כיהן כשר בלי תיק תקופה קצרה (אוגוסט 1968–דצמבר 1969)

בעקבות הגשת מסקנות הביניים של ועדת אגרנט אכן התכוון גלילי להתפטר מהממשלה החדשה בראשות מאיר.¹⁵ הוא כתב לה כי נוצר מצב בלתי נסבל – 'הפיקוד הצבאי נושא לברו בדין בלא מימוש האחריות הציבורית של הדרג המדיני' (הערה 216, עמ' 575). אך בסופו של דבר הצטרף לממשלה החדשה.

בממשלת רבין לא נמנה גלילי עם החבורה המצומצמת של מקבלי ההחלטות – ראש הממשלה, שר הביטחון שמעון פרס ושר החוץ יגאל אלון, שלראשונה אחרי שנים רבות היה מעמדו בכיר מזה של גלילי. בשנת 1977, לקראת הבחירות לכנסת התשיעית, הודה גלילי מרשימת 'המערך' לכנסת, והוא נדחק מוכה ומושפל מהזירה הלאומית, שהיה בה שנות דור.

בשנות השמונים הוא חלה ואיבד את יתרונו הגדול, יכולת הדיבור, ובראשית 1986 הלך לעולמו אחרי גסיסה ארוכה ומייסרת. דורמן כתב לאחר מותו דברים מרים: 'רוחו נשברה מזמן... כל פגישה איתו, במצבו הנורא, הייתה מדכאה מאוד, הייתה עלבון לעברו, להיותו גלילי. לא רציתי לזכור אותו כך'.¹⁶

שיפרים מציג בספרו תיעוד רב ומגוון, בעיקר על שנותיו של גלילי כשר בממשלה וכיושב ראש ועדת השרים לענייני התיישבות.¹⁷ הוא מתייחס לגיבורו באופן מאוזן ואינו מתעלם משגיאותיו ומכישלונותיו. הוא עוסק בפירוט במחלוקות אידאולוגיות של גלילי, למשל בוויכוח עם פרופ' יעקב טלמון על 'השאלה הפלשתאית'. הספר כתוב באופן מדויק, השגיאות בו מעטות ופעוטות, וסגנונו סביר – קריא ובהיר. אך הוא

על אמינותו הרבה, על נאמנותו המוחלטת, על תבונתו ועל שמירת הסוד הקנאית שלו, כל שכן שידעה כי הוא אינו רואה את עצמו מתחרה על כהונת ראש הממשלה (עמ' 260). מאיר עצמה כתבה עליו דברים חמים מאוד: 'גלילי הוא לא רק אדם צנוע במידה בלתי־רגילה אלא יש לו גם כישרון יחיד במינו לרדת אל עצם־עצמן של סוגיות מסובכות ולנסח דברים בצורה צלולה ביותר שבגדר האפשר'.¹³

שיפרים לא התעמק בניתוח היחסים של גלילי ומאיר. דומה כי שורש הקשר ביניהם בהשקפת העולם המשותפת שלהם. שניהם ראו את העולם באופן מקוטב. מרון מדזיני, הביוגרף של מאיר, טען כי 'הוא [גלילי], כגולדה, ראה את העולם הערבי ואת המעצמות בשחור לבן'. מדזיני אף טען טענה חריפה יותר: סוד הקשר נבע ממחשבה פרובינציאלית ואף שטחית משותפת.¹⁴

ראש הממשלה השלישי שגלילי שירת בממשלתו היה כאמור רבין. גלילי היה היחיד בממשלה זו מצמרת הממשלה הקודמת, שכינה בימי מלחמת יום הכיפורים. כל האחרים – מאיר, משה דיין, אבא אבן ופנחס ספיר – פרשו. אך מעמדו הפוליטי והציבורי של גלילי התערער בעקבות המלחמה ו'מסמך גלילי', שאושר במרכז מפלגת העבודה בספטמבר 1973, ערב מלחמת יום הכיפורים, ושעסק בניית יישובים בשטחים המוחזקים, מסמך שרבים ראו קשר בינו לבין פרוץ המלחמה. דימויו הציבורי של גלילי השתנה מיועץ חכם ומשפיע לבעל עצות קטלניות, ואחד העיתונאים כינה אותו 'אחיתופל'. אפילו בתנועתו, 'הקיבוץ המאוחד', היו שתבעו ממנו להתפטר מהממשלה (עמ' 263). באפריל 1974,

13 ג' מאיר, חיי, תל־אביב 1975, עמ' 299
 14 מ' מדזיני, גולדה: ביוגרפיה פוליטית, תל־אביב 2008, עמ' 477.
 15 במרס 1974, אחרי הבחירות לכנסת השביעית, הרכיבה

מאיר ממשלה חדשה. אך לאחר כחודש היא התפטרה עקב לחץ ציבורי.
 16 דורמן (לעיל, הערה 5), ב, עמ' 288 (9 בפברואר 1986).
 17 גלילי כיהן בתפקיד שבע שנים, 1970-1977.

– אולי לא ניסה – לנתח את דמותו של גלילי במורכבותה. הקורא נחשף לשפע פרוטוקולים ולציטטות רבות אך אינו מגיע לגלילי ה'אמתי'. ניתן לראות בספר הזה בסיס לביוגרפיה מלאה של גלילי, שתספר את סיפורו הפוליטי והאישי, סיפור שהיו בו שיאים גבוהים ותהומות עמוקים.

מתמקד בתפקידו ובמעמדו של גיבורו, ואינו שופך אור על הממשלות שבהן היה חבר. אין בו כמעט דבר מהותי חדש שטרם פורסם בספרים שדנים בתקופה זו, כמו ספריהם של עמי גלוסקא וראובן פדהצור.¹⁸ הבעיה המרכזית בספר היא שהמחבר לא הצליח

ר' פדהצור, ניצחון המבוכה: מדיניות ישראל לאחר מלחמת ששת הימים, תל-אביב תשנ"ו.

18 ע' גלוסקא, אשכול, תן פקודה! צה"ל וממשלת ישראל בדרך למלחמת ששת הימים, 1963-1967, תל-אביב;